
Over enige nieuwe economische litteratuur V

door

Prof. Dr. M. J. H. COBBENHAGEN

In zijn „*Die Grundlagen der Nationalökonomie*” heeft *Walter Eucken* een leidraad geboden voor een wetenschappelijke realistische beoefening van de economie. Daar wetenschappelijke kennis der economische werkelijkheid het doel is, waarnaar de theoretische economie moet streven, zijn er, aldus toont Eucken aan, twee hoofdproblemen: het ene is de kennis van de „wirtschaftliche Alltag” in zijn samenhangen, het andere is de „Wirtschaftsordnung”, binnen welke zich de „wirtschaftliche Alltag” afspeelt.

Het eerste hoofdprobleem doet zich uiteraard onmiddellijk voor, wanneer men naar een realistische beoefening der economie streeft. Men moet dan immers uitgaan van de ervaringsfeiten en deze in hun samenhang pogen te verstaan. Ook deze samenhang van het ene te verklaren verschijnsel met tal van andere is in een maatschappij met arbeidsverdeling en arbeidsvereniging terstond waar te nemen. Zo ontstaat uit de waarneming van de feiten en de verschijnselen het eerste hoofdprobleem, dat de vraag is naar de samenhang van het grote geheel der economische behoeftenvoorziening. Het tweede hoofdprobleem treedt niet zo onmiddellijk aan de dag: het ligt dieper dan het eerste. Want wat bij nadere beschouwing van het proces der behoeftenvoorziening opvalt, is een orde en regelmaat, die in dat proces heerst. En zo wordt het tweede hoofdprobleem: wat verklaart die orde en regelmaat of wat is het ordenend beginsel — want zonder dat kan er geen orde zijn —, dat aan het behoeftenvoorzieningsproces, dat we in een bepaalde tijd waarnemen, ten grondslag ligt?

In een opstel, in de eerste jaargang van dit tijdschrift geplaatst onder de titel: Volkshuishouding of Wereldhuishouding? ¹⁾, werden aan een schema van indeling der verschillende economische problemen, welke de theoretische economie geordend moet behandelen, de volgende eisen

¹⁾ *Economie*, 1e jrg. (1935—1936), bl. 281.

gesteld. De indeling moet zijn opgesteld naar een economisch gezichtspunt; moet in de verschillende typische stadia de ontwikkeling doen zien, die de economische vraagstukken door verbreding, verdieping of wezensverandering doormaken; moet, ten slotte, de verschillende mogelijke beginselen van economische orde tot uitdrukking brengen.

Wanneer men de oudere en nieuwere indelingen in „Wirtschaftsstufen“, „Wirtschaftsstile“, „Wirtschaftssystemen“ en „Wirtschaftsordnungen“, welke laatste naam Eucken verkiest, met elkaar vergelijkt, ziet men ongetwijfeld als eerste verschilpunt, dat de nieuwere schema's niet zozeer een historische volgorde der onderscheiden typen willen geven als wel een logisch schema van typisch verschillende economische structuren, geschikt om de economische problemen systematisch onder te brengen, zoals deze zich voordoen in die bepaalde structurele vorm. Een ander, niet minder belangrijk verschilpunt is, dat in de nieuwere indelingen het economisch ordenend beginsel als norm voor de indeling op de voorgrond treedt. Om dit te accentueren wil Eucken dan ook van „Wirtschaftsordnungen“ spreken.

Indien hier gezegd wordt, dat de nieuwere indelingsschema's in tegenstelling met de oudere „Stufentheorien“ geen aanspraak maken op historische juistheid voor de volgorde, waarin ze hun typen opsommen, ja zelfs niet pretenderen, dat de opgestelde typen als zodanig met enige huidige of historische werkelijkheid overeenstemmen, dan wil dit allerminst zeggen, dat de typen niet van uit de werkelijkheid zouden zijn geconstrueerd of dat zij zuiver aprioristische begripsconstructies zouden zijn, denkvormen, maar niet meer. Integendeel, wanneer deze typische constructies voor inzicht in de werkelijkheid moeten dienen, dan is het niet voldoende *denkbare* economische vormen naast elkaar te plaatsen als raam voor het doordenken der economische problemen, maar moeten waarlijk economisch mogelijke vormen worden opgesteld, wier structurele bestanddelen uit de waargenomen werkelijkheid zijn afgelezen. In de concrete werkelijkheid komen natuurlijk de typische vormen niet geheel zuiver voor. Door middel van de abstractie, die isolerend te werk gaande, een bepaald, waargenomen onderscheidend wezenlijk kenmerk naar voren haalt en tot in zijn eigen volkomenheid doordenkt, worden de *zuivere typen* gevormd. Eucken heeft wel gelijk, wanneer hij in

dit verband er op wijst, dat de economie te veel met de veralgemenende abstractie heeft gewerkt, die in de vele verscheidenheden het gemeenschappelijke opspoort en daardoor het specifiek onderscheidende in de verschijnselen vaak verwaarloost. Daardoor zijn inderdaad verschillende begrippen van een wezenlijk deel van hun economische inhoud ontdaan. Dat echter het gebruik der isolerende abstractie („pointierend hervorhebende Abstraktion”) zo zeer zou zijn verwaarloosd als Eucken te kennen geeft, lijkt mij toch voor bestrijding vatbaar. Reeds de „homo oeconomicus” is een voorbeeld van deze abstractiewijze en toont het gevaar, dat daarmee is verbonden, nl. het personifiëren van een uit het verband van de menselijke persoon gerukte streving, het ongeremde streven van het eigen belang op economisch gebied. Wanneer men bij beide wijzen van abstractie de noodzakelijke matiging in acht neemt — men mag het wezenlijke niet te kort doen —, dan komt het hierop neer, dat de oude regel voor een wezensdefinitie moet worden toegepast, d.w.z. dat het te definiëren ding wordt omschreven naar wat het gemeenschappelijk heeft met de tot hetzelfde logische geslacht behorende dingen èn naar wat het kenmerkend onderscheidt van de andere tot hetzelfde genus behorende dingen.

Het kenmerkende onderscheid der in de werkelijkheid van verleden en heden bekende economische organisatievormen der maatschappij is nu gelegen in datgene wat de *innerlijke vorm* dier economische organisatievormen uitmaakt en dat is het beginsel, dat de orde en de innerlijke samenhang en zin der afzonderlijke verschijnselen binnen die organisatievorm bepaalt. Wijl economisch handelen doelmatig handelen is, zal men, zoals Eucken terecht opmerkt, bij een nauwkeurig onderzoek der concrete economische organisatievormen zeer spoedig tot deze feitelijke vaststelling geraken, dat de leider van elke economische huishouding handelt op grond van een plan. Op grond nu van de verdere vraag: wie stelt in de maatschappij het economische plan op, wie geeft in de maatschappij leiding op grond van een economisch plan of wie is verantwoordelijk voor de behoeftenvoorziening van de leden der maatschappij, komt men tot een tweetal grondvormen, welke Eucken noemt: das idealtypische Wirtschaftssystem der verkehrslosen „Zentralgeleiteten Wirtschaft” und das Wirtschaftssystem der „Verkehrswirtschaft”.

Bij het eerste type is het kenmerk, dat het economische plan en de leiding volgens dat plan bij één centrale overheid berust; bij het tweede type is de maatschappelijke economische huishouding geen zelfstandig geheel, doch bestaat uit talrijke afzonderlijke huishoudingen, die ieder voor zich zelf haar eigen plan opstellen en tot uitvoering brengen.

Nu doet zich bij de eerste grondvorm een moeilijkheid voor, die een bespreking nodig maakt. De eis, die men aan de „Idealtypen” van Eucken moet stellen, is dat de bestanddelen, waaruit ze zijn opgebouwd, in de werkelijkheid voorkomen en dus aan de werkelijkheid zijn ontleend, maar tevens, dat de samenvoeging van de verschillende bestanddelen tot een zuiver type een *economisch bestaanbaar* „Idealtypus” oplevert. Want, wordt aan het tweede gedeelte van deze eis niet voldaan, dan mist het type de nodige aansluiting aan de realiteit en het heeft voor een realistische beschouwingwijze toch weinig zin de problemen door te denken in een raam, dat niet alleen geen concrete werkelijkheid is, maar zelfs in wezen onbestaanbaar is. De typen zouden dan weer aprioristische denkvormen worden.

Het lijkt nu, alsof Eucken aan het tweede deel van die eis tot realiteit minder waarde hecht dan aan het eerste. Immers van het type „Zentralgeleiteter Wirtschaft” moet hij erkennen, dat het als een de maatschappij omvattende economische organisatievorm in economisch opzicht niet bestaan kan, aangezien de mogelijkheid tot economische rekening (Wirtschaftsrechnung) afwezig is. Eucken werpt dit bezwaar zelf op en zegt, om alle misverstand uit te sluiten, nadrukkelijk, dat deze afwezigheid van de mogelijkheid tot economische afweging onoverwinnelijke moeilijkheden veroorzaakt bij de poging om een grote maatschappij, die tienduizenden of miljoenen mensen omvat, uit één centraal punt economisch te leiden. Toch meent hij deze organisatievorm als type te kunnen handhaven, omdat in de historische werkelijkheid het type alleen is voorgekomen in dergelijke kleine verhoudingen (familiehuishoudingen van enkele dozijnen of hoogstens honderd personen), dat de leiding voor de economische waardering geen prijzen nodig heeft en zelf in staat is de nodige waardeschattingen te maken, en verder omdat in de grotere centraal geleide huishoudingen het type nooit zuiver voorkwam, doch steeds vermengd met bestanddelen der

ruilverkeerhuishouding, zodat de hier nog ontstaande prijzen dan als hulpmiddel konden dienen voor de opstelling van een tot op zekere hoogte bruikbare economische rekening voor de centraal geleide huishouding.

Eucken, die wel verwijst naar bekende litteratuur als Hayek: *Collectivist Economic Planning*, is op dit punt toch niet bepaald duidelijk. Nu eens zegt hij, dat de leiding van een naar het gecentraliseerde type georganiseerde maatschappij zonder economische rekening op *onoverwinnelijke* moeilijkheden zou stoten, m.a.w. onmogelijk zou zijn, dan weer spreekt hij van *allergrootste* moeilijkheden, hetgeen niet noodzakelijk hetzelfde is als onoverwinnelijke moeilijkheden. Is Eucken hier zelf huiverig geweest, om een volledig gecentraliseerd type economisch onmogelijk te noemen uit vrees dan ook de consequentie van zijn realistische beschouwingwijze te moeten aanvaarden en de volledig gecentraliseerde organisatievorm als type te moeten laten vervallen?

De opstelling van de typen is echter te belangrijk, om op het aangeduide bezwaar tegen Eucken's indeling niet verder in te gaan.

Volkomen instemmend met Eucken's uitgangspunt, om typen op te stellen, die in de werkelijkheid begrond zijn, ben ik toch van mening, dat hij, als theoreticus, de werkelijkheid te beperkt opvat, indien hij deze uitsluitend ziet als de werkelijkheid, die bestaan heeft of bestaat. Naast de actuele, de bestaande werkelijkheid, behoort ook de potentiële, de niet bestaande, maar wel bestaanbare werkelijkheid tot de realiteiten, die de theoreticus moet bestuderen. Een niet op vernieuwing en verandering zinnende practicus moge zich binden aan de bestaande werkelijkheid, de theoreticus en de practicus, die reële mogelijkheden tot nieuwe actuele werkelijkheden maken wil, zullen zich ook met de reële mogelijkheden of bestaanbaarheden bezig houden. Wat zijn voor den ondernemer, in de zin van Schumpeter de „neue Kombinationen” anders dan niet verwerkelijkt, maar verwerkelijsbare economische mogelijkheden! Niet alle economische mogelijkheden zijn tegelijkertijd verwerkelijskt en kunnen dat ook niet zijn. Dat de ene economische mogelijkheid wel en de ander niet tot actuele werkelijkheid geraakt, hangt van allerlei omstandigheden af, die hier niet worden nagegaan. We bepalen ons hier tot de taak van den theoreticus en deze is zowel de

actuele als de potentiële werkelijkheid te bestuderen. Om de problemen te ordenen, heeft hij dan typen nodig, die ontleend zijn zowel aan de actuele bestaande werkelijkheid, als aan de potentiële, bestaanbare werkelijkheid. Op die wijze is de theorie ook dienstbaar aan de zich ontwikkelende maatschappij, welke ontwikkeling toch niets anders is dan aanwezige potenties in een nieuwe bestaande werkelijkheid omzetten. Wie alleen maar de bestaande werkelijkheid ziet, loopt gevaar de fout te maken het bestaande en het mogelijke te vereenzelvigen. Zowel het potentiële als het actuele behoren tot de realiteit en kunnen derhalve de gegevens verstrekken voor de vorming der typen.

Een ander bezwaar is, dat Eucken, die toch de economische mengvormen in de bestaande werkelijkheid heeft waargenomen, het type mengvorm niet als een afzonderlijk en van de contrasterende typen geheel onderscheiden *type* naar voren brengt. De „Zentralgeleiteter Wirtschaft” en de „Verkehrswirtschaft” zijn de aan elkaar tegengestelde grondvormen met eigen constituerende elementen. Met behulp van de isolerende abstractie vindt hij in de door versmelting van verschillende structuurelementen tot stand gekomen concrete vormen de typische grondvormen. „Es müssen alle diejenigen reinen, idealtypischen Wirtschaftsformen gefunden werden, aus denen sich in Gegenwart und Vergangenheit die konkreten Wirtschaftsordnungen zusammensetzten und zusammensetzen”¹⁾. Blijft de theoreticus hierbij echter staan, dan geloof ik, dat hij het eigenaardige, kenmerkende en onderscheidende van de economische mengvorm verwaarloost. Wie, om een voorbeeld op een ander terrein te noemen, een mens ontleedt tot de „grondvormen” stof en geest, zal zich met behulp van deze „typen” toch geen werkelijkheidsgetrouw beeld kunnen vormen van den mens, de menselijke handeling, de menselijke problemen. De mens is een geheel eigen zijnstype, dat men niet kent door het in de *contraire* bestanddelen op te lossen. Al is nu de economische organisatievorm geen fysieke en organische eenheid als een mens, toch vormt ook hier de tussenvorm of mengvorm een eigen type, met eigen karakteristiek, met eigen problemen, met eigen middelen tot oplossing dier problemen, met eigen consequenties voor het economisch leven, dat binnen de mengvorm heerst. Met hoe grote

¹⁾ Walter Eucken, o.c., bl. 86.

voldoening een theoreticus, die streeft naar een realistische beschouwingwijze, de poging van Eucken gadeslaat, om in de veelvuldigheid der economische verschijningsvormen de structurelementen der grondvormen in een dominerende of aanvullende positie terug te vinden, toch zal hij, dunkt me, het bezwaar moeten ervaren van het ontbreken van de mengvorm als zelfstandig type. Het is niet voldoende te constateren, dat in een bepaalde, concrete economische verschijningsvorm, dus in een bepaalde economische huishouding uit het verleden of in het heden als overheersend optreden elementen, die behoren tot de grondvorm „Zentralgeleiteter Wirtschaft”, terwijl elementen uit de „Verkehrswirtschaft” als aanvullende aanwezig zijn of omgekeerd, er blijft tevens de mogelijkheid, dat de typische structurelementen der beide contrasterende vormen zo tegen elkaar afgewogen voorkomen, dat een nieuwe *typische vorm* ontstaat, het type van de economische mengvorm. Met alle eerbied voor de zo heldere logica van Eucken's betoog en indeling meen ik toch, dat hij de veel voorkomende fout maakt van te vergeten, dat tussen twee contraire typen steeds het zelfstandig, van eigen specifieke kenmerken voorziene tussentype mogelijk is. Tussen de volstrekte eenheid van plan en de volstrekte veelheid van plannen als kenmerken van de beide contraire grondvormen van Eucken ligt de geordende menigvuldigheid; tussen de volstrekte gemeenschapsverantwoordelijkheid en de volstrekte zelfverantwoordelijkheid ligt de medeverantwoordelijkheid; tussen de volstrekte gebondenheid en de volstrekte vrijheid ligt de synthese der gebonden of geordende vrijheid. Wellicht heeft Eucken in een te sterke accentuering van het minder juiste der vroegere constructies en „Stufen”-theorieën te weinig aandacht geschonken aan de door Mitscherlich en Spann opgestelde typen. Deze beiden toch erkennen typische tussenvormen tussen de uitersten van volledige gebondenheid aan een centrale leiding en van volledige vrijheid.

Volgen we na deze, naar ik hoop, niet al te breed uitgemeeten bezwaren Eucken's uiteenzetting. In zijn werkelijkheidszin onderscheidt hij nu bij de grondvorm „Zentralgeleiteter Wirtschaft” vier typische verschijningsvormen, vier vormen dus, waarin deze grondvorm verwerkelijkt was en is. Als eerste noemt Eucken de volledig uit één centraal punt geleide huishouding. Er is in het geheel geen ruil toegelaten, het

aanwenden van de productieve krachten, de verdeling van de producten en het verbruik vindt plaats op grond van de centrale leiding. Het bevel van de centrale leiding dringt tot in alle hoeken door en beslist over alle economische handelingen. Deze vorm stelt een uiterste voor; er is letterlijk maar één „Wirtschaftsplan”. De tweede vorm omschrijft Eucken als de uit één centrum geleide huishouding, maar met de mogelijkheid van onderlinge ruil der door de centrale leiding toegewezen consumptiegoederen. Ook hier worden dus het gebruik der productieve krachten en de verdeling der producten uit één centrum beslist. Maar — en dit is het verschil met de eerste vorm — het is geoorloofd, om, in het resultaat van de autoritaire verdeling der verbruiksgoederen door onderlinge ruil achterna de door de consumenten gewenste correcties aan te brengen. Het centrale plan blijft ook hier het enig beslissende, maar de gevolgen zijn iets verzacht. In de na de autoritaire toewijzing toegestane ruil kunnen zich de individuele plannen of behoeftenschema's uiten, zodat binnen het door de autoritaire leiding gestelde raam der productie fouten in de toewijzing in zekere mate kunnen worden gecorrigeerd. Indien deze ruil meer is dan een incidentele, vormen zich markten en prijzen. Op de productie heeft deze ruil echter geen invloed: die blijft autoritair bepaald. In de derde vorm: de uit één centrum geleide huishouding met vrije keuze bij de consumptie, kunnen zich binnen het algemene plan de individuele huishoudplannen nog sterker uiten. Het onderscheid met de tweede vorm is, dat niet de concrete verbruiksgoederen bij de verdeling aan ieder worden toegewezen, doch dat men aanwijzingen krijgt in een abstracte vorm, in geldvorm derhalve. Onder vrije keuze bij de consumptie verstaat Eucken, dat men binnen de grenzen van zijn inkomen kan kopen, wat men wil. Het is duidelijk, dat in de hier bedoelde vorm deze vrijheid een zeer beperkte is, wanneer de centrale overheid geheel naar eigen inzicht bepaalt, wat er geproduceerd wordt en dus wat er te koop is of door straffe maatregelen tot regeling van het verbruik (Verbrauchslenkung) dit in de door haar gewenste banen houdt. De invloed van de in de koop tot uiting komende individuele huishoudplannen op het overheidsplan is dan van geen wezenlijke betekenis. Eucken geeft echter ook nog een andere mogelijkheid aan en wel deze, dat de centrale leiding de in de vrije geldbeste-

ding tot uiting komende vraag als index gebruikt voor haar productieplan. De bestede prijzen worden aldus, zij het binnen het raam van het overheidsplan, tot een (instrumentele) medebepaler van de productie. De individuele huishoudplannen krijgen aldus wel niet een beslissende, maar toch wezenlijke invloed op het productieplan der overheid. Eucken zegt dan ook, dat in dit geval de centrale leiding een *wezenlijk* andere houding aanneemt, dan zij in de vorige gevallen deed. Daarom verwondert het mij ook, dat Eucken dit geval toch nog rangschikt onder de typische vormen der centraal geleide huishouding. Hier doet zich toch de toestand voor, dat zowel het overheidsplan als de individuele huishoudplannen beide in onderlinge samenwerking *wezenlijk* invloed hebben op het resultaat. Welnu, dat is de typische mengvorm, zoals die in het voorgaande werd gekenschetst.

De vierde vorm, welke Eucken onderscheidt, is de centraal geleide huishouding met vrije keuze van beroep en arbeidsplaats. Lag bij de tweede en derde vorm de door de centrale leiding toegelaten vrijheid op het gebied der consumptie, in deze vierde vorm wordt op het gebied der productie getreden. De leden der huishouding krijgen thans niet het terrein hunner productieve werkzaamheid autoritair aangewezen, doch zij kunnen kiezen, zij het binnen het kader van het overheidsplan. De overheid als leidster der productie tracht door haar loonpolitiek de werkkrachten in de verschillende richtingen te dirigeren. Een zelfstandige mengvorm kan ik hierin echter niet zien; de loonpolitiek toch is autoritair en is alleen maar een middel, dat voor de verdeling der werkkrachten over de door de overheid vastgestelde productierichtingen in bepaalde omstandigheden beter geacht wordt dan de rechtstreekse gedwongen tewerkstelling in een bepaald bedrijf. Wezenlijk blijft voor deze vorm, dat de overheid autoritair de productierichtingen bepaalt en de middelen tot uitvoering vaststelt, zonder daarbij dus enige wezenlijke invloed toe te kennen aan de tot de huishouding behorende leden. Voor de zelfstandige mengvorm is, zoals gezegd, kenmerkend, dat van de individuele plannen der leden een wezenlijke invloed uitgaat op het overheidsbeleid of omgekeerd van het overheidsbeleid een wezenlijke invloed uitgaat op de individuele huishoudplannen. En is dan een vermenging van wederzijdse werkelijke en wezenlijke invloed.

Na deze behandeling van de grondvorm: de centraal geleide huishouding volgt dan bij Eucken de niet minder belangwekkende behandeling van de grondvorm: vrije ruilhuishouding, de „Verkehrswirtschaft”. Dit type wordt gekenmerkt, doordat het geheel vrij is van alle sporen van centrale leiding. Hier bestaat een menigvuldigheid zowel van productiehuishoudingen als van consumptiehuishoudingen. Daar de afzonderlijke plannen dier huishoudingen uitsluitend opgezet zijn van uit de omstandigheden der eigen huishoudingen en als zodanig geen rekening houden met het algemeen economisch belang, zijn deze plannen, van uit het maatschappelijk economisch geheel gezien, uiteraard onvolledig of gedeeltelijke plannen (Teilpläne). Het grote vraagstuk der vrije ruilhuishouding ziet Eucken dan ook terecht hierin: hoe geschiedt in de werkelijke volkshuishouding van verleden en heden, voorzover deze het zuivere ruilverkeer-karakter heeft, de verbinding en harmonisering, der afzonderlijke plannen met en op elkaar, de „Koördination der Einzelpläne”. Het is wellicht goed hierbij op te merken, dat coördinatie niet uitsluitend mag worden verstaan als horizontale aaneensluiting der afzonderlijke plannen, doch tevens als verticale: coördinatie en subordinatie, naar de praegnante uitdrukking van Rég. Garigou-Lagrange: *Toute coordination présuppose une subordination* ¹⁾.

Op grond van de ervaring kunnen deze twee punten worden vastgesteld: 1e als vergelijkingsbasis voor de afzonderlijke plannen en dus grondslag voor de economische coördinatie is in de ruilverkeerhuishouding een rekensysteem nodig en dus ook een rekeneenheid; 2e iedere afzonderlijke economische huishouding, die in de ruilverkeermaatschappij regelmatig met de andere afzonderlijke economische huishoudingen in een ruilverhouding treedt, is vrager en aanbieder, zodat de markt als ontmoeting van vraag en aanbod een noodzakelijk element is. Wat vraag, aanbod en markt zijn, kan aprioristisch niet worden opgesteld; daar de inhoud dezer economische begrippen niet een eenvormige noch onveranderlijke is, kan eerst na onderzoek van de verschillende wijzen, waarop vraag, aanbod en markt in de werkelijkheid voorkomen, de inhoud worden omschreven. Met de waarheid

¹⁾ Rég. Garigou-Lagrange: *Le réalisme du principe de finalité*. 1932, bl. 130.

in deze opmerking werd in de economie zeker niet voldoende rekening gehouden. En toch, wanneer een realistische beschouwing wordt beoogd, zal dit moeten geschieden. De ervaring toch leert, dat de wijzen, waarop de afzonderlijke huishoudingen als vrager en aanbieder optreden, zeer verschillend zijn. Naar twee zijden vooral ziet Eucken deze verschillen. Ten eerste is de machtspositie der afzonderlijke huishouding op de markt zeer verscheiden. Soms heeft ze geen zelfstandige invloed: ze moet zich aan de markt aanpassen; soms echter heeft een afzonderlijke huishouding wel beslissende invloed, zodat zij het marktverloop beheerst. Naargelang de marktvormen anders zijn, staan de afzonderlijke huishoudingen anders in de markt. Ten tweede, de aan het ruilverkeer deelnemende huishoudingen hebben geld nodig. Daar het geld in de loop der tijden verscheiden vormen heeft gekend, zijn er verschillende vormen der geldhuishouding en verschillende geldsystemen te onderscheiden.

Naargelang nu de marktform, het geldsysteem en de hoofdvorm der geldhuishouding anders zijn, verloopt de oplossing van het vraagstuk der coördinatie van de afzonderlijke huishoudingsplannen anders.

Een zeer belangrijk onderdeel van Eucken's boek wordt nu gevormd door de analyse der in de werkelijkheid van verleden of heden bestaande marktvormen. Het verschil in marktform en de invloed daarvan op de prijsvorming en het marktevenwicht houden vraagstukken in, die in de laatste jaren steeds meer de aandacht hebben getrokken in de economische litteratuur.

Als de twee hoofdvormen, waarin vraag en aanbod optreden, onderscheidt Eucken de open en de gesloten vorm. Open, indien iedereen of althans in verhouding tot de markt een grote kring van personen als aanbieders en vragers tot de markt worden toegelaten en ieder afzonderlijk zoveel kan aanbieden of vragen, als hij zelf goed oordeelt; gesloten, indien niet iedereen wordt toegelaten, doch bijv. slechts een besloten kring van ondernemers, of wanneer slechts een bepaalde groep van arbeiders mag dingen naar de arbeid in bepaalde bedrijfstakken.

De open vorm evenals de gesloten vorm komen nu in de werkelijkheid op verschillende wijzen voor. Bij het onderzoek dier werkelijkheid gaat Eucken weer uit van de „Wirtschaftspläne” der afzonderlijke huishoudingen, welke de gedragin-

gen dier huishoudingen in haar positie van vrager of aanbieder beheersen. Deze plannen zijn nu afhankelijk van de data, d.i. van de feiten en de uitgangspunten, die de huishoudingen bij de opstelling van haar eigen plan als gegeven aannemen. De verschillende vormen van aanbod en vraag, de verschillende markt vormen, die in de werkelijkheid voorkomen, kan men dan ook — aldus Eucken — alleen begrijpen, wanneer men van de verscheidenheid dier data uitgaat. Voor den een is in zijn positie van vrager of aanbieder de prijs een gegeven, waarmee hij bij zijn gedragingen op de markt rekening houdt als met een door hem niet te beheersen of te veranderen factor; voor een ander wordt het plan, dat zijn houding zal bepalen, beheerst door de prognose van de houding zijner tegenpartij; voor weer een ander speelt in de opstelling van zijn plan de vermoedelijke reactie van zijn concurrenten een rol. In de concrete werkelijkheid komen deze verschillende figuren uiteraard ook gemengd voor. Eucken probeert echter ook hier weer de zuivere figuren of vormen op te stellen.

De eerste vorm is, dat de aanbieder als gegeven voorop stelt de te verwachten houding zijner afnemers. Dit doet de monopolist, die op de markt de enige aanbieder is en op wien de afnemers aangewezen zijn. Op grond van die verwachte houding stelt hij de prijs vast of bepaalt het aanbod en laat de prijs zich daaraan aanpassen. Een analoge positie kan een vrager innemen, die de gehele vraag vertegenwoordigt tegenover een aantal concurrerende aanbieders.

Had in deze vorm één aanbieder of één vrager de macht zo in handen, dat hij de prijs niet als een onbeheersbare factor in zijn plan behoefde op te nemen, in de tweede vorm, die Eucken onderscheidt, is de bestaande prijs wel een gegeven voor het plan, dat de houding op de markt zal bepalen. Onder welke omstandigheden is voor de afzonderlijke aan de markt deelnemende huishouding de prijs een gegeven, m.a.w. wanneer houdt zij geen rekening met de uitwerking van haar economisch gedrag op de prijsvorming?

In het antwoord worden vier gevallen onderscheiden: a) verschillende kleinere ondernemingen leven in de schaduw van één grote en nemen de prijs, die de grote onderneming of het kartel stelt, als een gegeven; b) de leverancier heeft de prijzen voor de tweede hand voorgeschreven; c) de prijs is van overheidswege vastgesteld; d) de aanbieder (of vra-

ger) neemt de prijs van de markt over, d.w.z. hij houdt in zijn plan geen rekening met zijn invloed op de prijs wegens de grootte van de markt en de geringe omvang van vraag en aanbod, die hij zelf vertegenwoordigt: de toestand dus van de volkomen concurrentie. In dit verband beklemtoont Eucken het wezenlijke onderscheid tussen concurrentie en monopolie en waarschuwt tegen een vervaging van de grenzen, die een gevolg zou kunnen zijn van de theoretische voorstellingswijze, die het monopolie als een grensgeval van de concurrentie voorstelt of ook omgekeerd de concurrentie als een grensgeval van het monopolie. Het wezenlijk onderscheid ligt in de gegevens van het plan en van daaruit is de economische macht en haar invloed te verstaan.

De volgende vorm van vraag en aanbod is die, waarbij de aanbieder rekening houdt met tweeërlei, nl. de vermoedelijke houding der vragers *en* die van de concurrenten. Dit is de figuur van het oligopolie, dus weinig aanbieders. Een analoge figuur kan er zijn aan de vraagzijde.

Daarna volgt de vorm van het collectief monopolie, het kartel, waarbij in het plan der kartelleden als gegevens zijn opgenomen de kartelprijs, de houding der andere kartelleden, de houding der afnemers of als in de syndicaatsvorm de band met eigen afnemers is doorgesneden, de quote.

De op deze manier door Eucken opgestelde typische vormen van de markt zijn dan: Monopolie, gedeeltelijk monopolie (Teilmonopol), oligopolie, gedeeltelijk oligopolie (Teiloligopol) en concurrentie. Analoge posities kunnen zowel aan de kant van het aanbod als van de vraag bestaan.

Deze figuren kunnen in de beide hoofdvormen, de open en de gesloten vorm, voorkomen, met dit verschil, dat zij in de gesloten vorm een andere uitwerking hebben: er is immers een belangrijk gegeven, dat in de open hoofdvorm ontbreekt, d.z. de regelingen, de voorschriften, die voor de marktpartijen in de gesloten hoofdvorm een belangrijk, bepalend gegeven zijn.

Door het combineren van de hierboven beschreven typische vormen, waarin de vraag en het aanbod kunnen optreden, komt Eucken tot een vijf en twintig-tal typische markt vormen. Rekening houdend met de beide mogelijkheden van open en gesloten hoofdvorm, waarbinnen de markt vormen voorko-

men, wordt het aantal markt vormen verviervoudigd, dus honderd.

De taak van de theorie is nu de economische problemen binnen al deze typische vormen van de centraal geleide huishouding en van de ruilverkeerhuishouding te stellen en te bestuderen. Zo verkrijgt men de typische uit de werkelijkheid opgestelde schema's, welke dan gebruikt kunnen worden, om op de concrete ingewikkelde en vervlochten werkelijkheid toe te passen.

De volgende hoofdstukken van Eucken's boek zouden ook nog gelegenheid kunnen bieden, om enige beschouwingen aan vast te knopen. Het belang van het boek moge echter door het bovenstaande voldoende zijn belicht.